

Ar trebui să conchid că actuala conducere a PCR, neinformată asupra situației economice reale, ia măsurile de austeritate ce lovesc atât de crunt în nivelul de trai al oamenilor muncii cu aceeași inconștiență cu care vorbește despre „marile succese obținute” și că, deci, nimeni nu realizează ce înseamnă în fapt de pildă „reducerea consumului termic” pentru cetățeanul român, atât de aspru pedepsit (dacă îl comparăm cu vecinul său bulgar ori maghiar) pentru unica vină de a-și fi urmat fără să cricnească conducătorii în promisiunile cărora a crezut. Este iarăși probabil că, în deplină necunoaștere, conducerea PCR crede într-adevăr că, realizând exemplar planul, situația economică se va ameliora – uitînd că tot realizarea planurilor a fost ceea ce a produs prezentul dezastru și că, deci, așa cum urmînd neabătut și revoluționar linia trasată de PCR, în anul 1985 am dus cu mult mai greu decît în 1984 și 1983, nu există motive să credem că în 1986 nu ne va fi și mai rău decît în 1985. O umbră de îndoială privind „lipsa de informare” a celor de sus asupra situației de fapt ar putea proveni din marea grijă pe care conducerea o manifestă față de ea însăși, în aceste vremuri grele ; într-adevăr, criza nu pare a fi afectat în niciun fel traiul conducătorilor.

Am să trec și peste amănuntul, pe care aș vrea să îl cred nesemnificativ, că în timpul acestei perioade de austeritate, în capitala țării se construiesc palate (!), iar presa internațională vorbește (oare chiar fără nici un temei) despre destinul tragic al altor monumente istorice – acțiuni greu de împăcat cu economiile la devize pe seama medicamentelor și aparaturii medicale, a cărților de specialitate, reclamate de politica financiară și în actualul cincinal.

Un al doilea răspuns posibil ar fi acela că, informată fiind asupra situației economice și stării de spirit a populației conducerea țării ia totuși măsurile atât de impopulare ca cele din ultimul an, convinsă fiind de oportunitatea lor.

Această oportunitate poate fi estimată pe mai multe planuri. În primul rînd, dată fiind evidența incompetenței profesionale a sfetnicilor, se poate întîmpla ca sacrificiile cerute populației să fie considerate necesare din punct de vedere economic. Faptul este iluzoriu, așa cum am arătat înainte. Dar se poate întîmpla ca și aceste măsuri, ca și starea de război pe care o implică, să fie considerate oportune sub unghiul impactului psihologic. Într-adevăr, o populație subalimentată și înfrigurată, cu venituri și servicii controlate după bunul plac al statului – deci al conducerii sale – pare a fi mai ușor de intimidat și manipulat decît o populație prosperă, ce își permite să-și reclame drepturile. Măsurile de austeritate cerute de conducere apar deci ca demonstrații de forță, menite a arăta atât celor din interior, cît și celor din exterior, că actuala conducere este deplin stăpînă pe situație, că își poate permite orice – chiar măsurile cele mai incredibil de impopulare – că nu intenționează să schimbe nimic și că deci rămîne singurul interlocutor valabil pentru toată lumea.

Aș adăuga : cu unele corective. Căci nici măsurile de forță, nici mizeria poporului nu pot însănătoși economia românească, angajată de 15 ani pe direcții greșite ; și deci nu mai pot amîna la nesfîrșit ceasul (inevitabil) al adevărului. E drept, poporul și-a urmat orbește conducătorii vremelnici, ce s-au arătat atât de puțin competenți, și nu a pus încă întrebarea firească : oare se mai poate acorda încredere unei conduceri ce a dus țara în starea în care se află ea acum și care, în plus, refuză să privească adevărul în față și să acționeze în consecință ? Oare chiar trebuie să punem în joc prezentul și viitorul (biologic) (al) poporului român numai spre a nu pune conducerea României de azi în situația (omenească) de a recunoaște că a greșit și de a încerca să schimbe cursul lucrurilor ?

Sociologii polonezi elaboraseră, prin anii '60, un indicator (global) al „nemulțumirii maselor” ; folosind acest indicator ei au prezis tulburările din 1970 și 1976, ce au dus,

în fond, la actuala situație din Polonia. Desigur, România nu este Polonia, și orice apropiere simpliste sînt riscante.

După opinia mea însă, gradul de nemulțumire a poporului român a atins un nivel critic. Să mergem mai departe așa, îndeplinind revoluționar planurile greșite ce ruinează economia și adîncesc mizeria populației, nu se mai poate. Și orice pas înainte pe această direcție greșită poate face – o spun cu toată responsabilitatea – să curgă sînge românesc.

Iarna 1985
Mihai Botez
[semnătură olografă]

[Comunicare a lui Mihai Botez făcută la congresul „Spațiul cultural european”, Madrid, octombrie 1985]

P. Lemonidis – World of Ideas No. 153 for Sat, Dec 28, 1995.

În cadrul emisiunii „Oameni. Idei. Atitudini”, v-am prezentat astăzi comunicarea făcută de Mihai C. Botez la Madrid, la congresul din Octombrie a cărui teză a fost „Spațiul Cultural European”.

Aici e Radio Europa Liberă.

(tr. : Gelu Ionescu)

Intelectualul, intelectualii și spațiile fără frontiere – o privire din est

Trăind la București, mărturisesc că, de la fereastra biroului meu de la facultatea de matematică, văd mai de grabă bariere, barierele pe care Europa reală a anului 1985 le ridică dinaintea liberei circulații a ideilor și a purtătorilor acestora, intelectualii; mai de grabă bariere decît semne ale unui spațiu cultural european solidar, fără frontiere.

Este adevărat că acordurile de la Helsinki au cerut, într-un chip explicit, un spațiu fără frontiere pentru idei. Dar, după 10 ani de promisiuni neîmplinite, cine mai poate lua în serios angajamentele guvernanților? Pentru mine, care, din 1976 invoc în permanență autorităților din țara mea, spiritul de la Helsinki și dreptul de a călători în scopuri profesionale – invocare ce a fost pînă acum zadarnică – pentru mine deci un spațiu cultural fără frontiere rămîne încă o frumoasă aspirație spre o dorită viitoare Europă a ideilor.

Dar, la acest congres ne-am adunat pentru a propune acțiuni. Așa că, pentru ca frumoasa aspirație de care vorbeam să devină un adevărat proiect, nu ajunge numai să dorim aceasta. Un proiect trebuie formulat în așa fel încît să devină un obiectiv posibil, adică să fie compatibil cu realitățile prezentului, posibil deci a fi atins printr-o strategie potrivită lui, antrenînd resurse practic disponibile. O precizare: spunînd o strategie nu mă gîndesc la o strategie a acțiunilor guvernamentale. Și asta nu numai pentru că e de

negîndit că birocrațiile de stat, a căror existență se justifică exact prin realitatea acestor frontiere geografice care le definesc competența, ar putea renunța, într-o bună zi și de bună voie la competențele lor, și deveni astfel aliatele intelectualilor ; dar și pentru că vorbind aici la Madrid despre acțiune, înțelegem o acțiune a intelectualilor – adică o acțiune emanînd din criticism și luare de conștiință, din imperative morale, din știință sau din intuiția creativă a artistului – adică dintr-o cu totul altă formă de relație cu politicul. În această lumină, încerc să deosebesc ce anume am putea noi face pentru a promova o Europă unită a ideilor. A aștepta ca unitatea culturală să apară ca o consecință a destinderii și înțelegerilor politice și ideologice mi se pare iluzoriu. Dimpotrivă, aş spune chiar că un viitor cultural integrat, clădit pe eforturile intelectualilor, ar putea deveni premisa unei înțelegeri mai largi. Cred că direcția prioritară a acestor eforturi trebuie să aibă ca principal scop autonomizarea intelectualului în raport cu factorii care ne separă, asigurarea deci a unui statut de „punct liber” pentru intelectual, singurul capabil să transgreseze barierele politice și ideologice. Și dacă politicienii vor voi să-i urmeze pe intelectuali, cu atît mai bine ; din partea mea, aş zice să nu contăm pe o asemenea șansă. În est noi sîntem mai degrabă sceptici în ceea ce privește buna credință a oricărui sistem politic etatist. Dar, înainte de a intra în problemă aş dori să explic titlul eseului meu, precizînd instrumentele gîndirii mele, determinată de formația mea : – sînt matematician și futurolog.

Precizez, așadar, că pentru mine, „punctul”, care este elementul generator al oricărui spațiu (înseamnă, în cazul acesta, al unui spațiu cultural), nu este nimic altceva decît intelectualul, considerat ca purtător de idei. Simplismul meu – după toate probabilitățile dezamăgitor pentru sociologul sau sociometrul culturii care vorbește despre culturile, invariante formale sau idei – coordonate – are cel puțin două justificări pragmatice. *Primo* : cred că intelectualul european, lucrînd liber și fără complexe, va descoperi singur ceea ce marele poet și matematician român Ion Barbu numea „inima ascunsă” a spațiului nostru”, pentru a o transforma într-o realitate culturală. Revine fiecăruia din noi să definească spiritul european, identitatea și unicitatea lui pentru a-și regăsi propriul spațiu cultural.

Secundo. Demersul meu se va referi mai cu seamă la libera circulație în spațiul cultural european, la libera circulație a intelectualilor care să asigure libera circulație, confruntarea și pînă la urmă însăși viața ideilor lor, a ideilor în general. Convingerea mea este că numai în dezbateri, spațiile culturale ale fiecăruia dintre noi se pot combina pentru a produce un spațiu cultural simțit de mulți ca fiind comun, european. Libera comunicație este deci un mijloc – dar este și un scop, cel al procesului de definire a unui spațiu cultural – și reacțiile inverse posibile nu ar face decît să sublinieze această remarcă.

O adevărată conexiune a spațiului cultural european, pentru moment parcat în sub-spații naționale, sub-integrate în sub-spații ideologice concurente, devine astfel posibilă. Dar pentru ca o asemenea posibilitate să devină realitate, ar trebui regîndit statutul social al purtătorului de idei. Există astăzi, evident, statute care condiționează, și chiar limitează circulația intelectualilor și ideilor lor. E suficient, de exemplu, să ne gîndim la intelectualii folosiți de guverne și însărcinați să transfere jocul și tacticile politice și ideologice în spațiul culturii. În consecință, spațiul cultural devine astfel pătat cu zone interzise, reprezentate de subspațiile politizate sau ideologizate în care cultura este absorbită.

Concluzia este că orice sub-spațiu cultural poate fi descris în funcție de punctul care îl generează – intelectualul. Dacă deci intelectualul este punctul, orice spațiu cultural este mulțimea de puncte, de intelectuali. Nici chiar și în geometrie, trecerea de la individ la

ansamblu nu e trivială. Astfel că pentru mine, (și țin să insist asupra acestei convingeri), pentru mine un grup de intelectuali nu este reductibil la o reuniune inertă de puncte, de atomi sau de molecule, ordonată din afara lor de „așa-zise” legi obiective ; concep un grup de intelectuali ca pe niște parteneri angajați într-un continuu dialog. Dialogul creează un mediu de comunicare, creează reguli, chiar și numai formale, după care dezbateră se poate desfășura. Această structură bine definită a mediului de comunicare, a regulilor dialogului, precizează sub-spațiile unui spațiu cultural. În consecință, modificând mediul de comunicare și regulile dialogului este teoretic posibil a schimba, într-o manieră dorită, configurația unui spațiu cultural.

În concluzie, și din punctul meu de vedere, spațiul cultural european este format din totalitatea intelectualilor Europei cu statutele lor respective, pe de o parte, din dialogul lor, mediul de comunicare și reguli de dezbateră, pe de alta. Un astfel de spațiu există, dar el este acum parcelat. A îl transforma în spațiu cultural fără frontiere, înseamnă a-l modifica – a-i modifica statutele, mediile de comunicare și regulile de dialog de o așa manieră, încât barierele politice și ideologice care ne separă să nu mai fie de netrecut nici pentru intelectuali și nici pentru idei. Iată de ce mi-am intitulat eseul de față *Intelectualul, intelectualii și spațiile fără frontiere*, ce anume am vrut să înțeleg prin el. Mi s-a părut natural să adaug, în același titlu, „o privire din est”, pentru că toate aceste speculații sînt marcate de condiția mea, condiția unui intelectual din Europa de est. Pot acum, în continuare, să-mi dezvolt demersul.

Către o strategie a acțiunii intelectuale – o privire din Est.

Orice analiză a realităților europene actuale scoate la iveală doi factori principali care fragmentează vasta comunitate a intelectualilor : factorul național și cel ideologic. Mai trebuie să adăugăm că greutatea acestor factori atîrnă din ce în ce mai mult. Pentru partizanii integrării, această afirmație va părea exagerată : dar, să ne amintim, integrarea este întotdeauna parțială și, după părerea mea, poate paradoxală, un mozaic neorganizat de culturi distincte este mai aproape de spațiul fără frontiere dorit decît două sub-spații culturale bine sub integrate, la est și la vest de zidul Berlinului.

Ce ne rămîne atunci de făcut ?

Cunoștințele acțiunii, dacă obiectivul dorit nu se dovedește a fi compatibil cu tendințele evoluției, se recomandă modificarea acestora pentru a face posibilă realizarea scopului. În cazul nostru, asta înseamnă a combate naționalismele exclusive, dogmatismul ideologiilor în conflict și, mai cu seamă, izbucnirile acestora, justificînd mobilizarea intelectualității după drapelele naționale și ideologice drapele aflate uneori în flagrantă contradicție.

Noi cei de la est sîntem destul de sceptici cu privire la eficacitatea presiunilor guvernamentale – și e suficient să citez cazul Andrei Saharov pentru ca această atitudine să-mi fie înțeleasă. Și dacă la est astfel de presiuni nu funcționează, atunci ele nu pot fi eficace pentru proiectul nostru : chiar dacă pot funcționa la vest – deși nu mi se pare, de asemenea, prea probabil – astfel de presiuni nu ar face decît să accentueze diferențele dintre sub-spațiile culturale, naționaliste și ideologizate la est, presupuse fără frontiere și deschise tuturor ideologiilor la vest : diferențe pe care numeroși liberali și criticiști din occident le neglijează.

Menționînd interesul pe care l-ar putea stîrni o astfel de campanie a intelectualilor europeni împotriva imobilizărilor naționaliste și ideologizante, voi propune o alternativă, după părerea mea mai realistă : autonomizarea factorilor care ne-ar putea apropia. A te

opune puterii, cel puțin în est, este iluzoriu. Toți cei care nu au trăit această experiență vor greși dacă îmi vor condamna această tristă și poate defetistă remarcă, din nefericire confirmată de fapte.

A evita deci o confruntare directă cu puterea prin emanciparea intelectualilor de sub tutela regimului – iată un scop ce mi se pare rezonabil. Apariția unui strat autonom de intelectuali ar putea deveni o problemă negociabilă, în jurul căreia presiunile exercitate din vest în interiorul estului s-ar putea dovedi eficace. În raport cu o strategie a acțiunilor îndreptate împotriva a ceea ce ne desparte, strategie condamnată să funcționeze numai în jumătatea occidentală a continentului nostru, o tactică vizînd autonomizarea acelor tendințe care caută să ne apropie, oferă avantajul unei respirații europene, unui avînt european venind de la est către vest. Rezonanța, care are toate șansele să stabilizeze intelectualitatea independentă față de factorii care mențin divizarea Europei, ar putea crea matricea solidară a unui spațiu cultural cu adevărat european.

Devine clar acum de ce am insistat atîta asupra faptului că demersul meu este o privire „din est” asupra problemei ce ne preocupă. Programul de acțiune propus aici de documentele congresului, program privitor la edificarea unei Europe culturale este, după părerea mea, rezultatul unei priviri exclusiv venind din vest.

În perspectiva pe care aceste documente o avansează, preocuparea centrală este aceea de a crea culturii noastre un spațiu demn de tradițiile lui, a cărui identitate inconfundabilă îl va transforma într-un partener de aceeași greutate cu marile culturi aflate mereu în dialog. O enciclopedie europeană – și nu numai enciclopedii franceze, române sau spaniole – o televiziune europeană – și nu numai posturi naționale sau regionale – universități europene, o agenție europeană de presă, o industrie europeană de programe – finanțate eventual din bugetul comunității – toate aceste proiecte privesc mai cu seamă Europa de vest. Mi-e greu să-mi imaginez că regimurile din est, care au monopolul informației, ar accepta să susțină o agenție comună de știri sau o televiziune comună – în afară de cazul în care astfel de organisme ar deveni forme de negociere politică – și deci fără nici o legătură cu spațiul cultural. Guvernul din țara mea va putea întotdeauna demonstra că suma cheltuielilor sale culturale este foarte mare și că deci o contribuție bănească suplimentară pentru o Fundație europeană, asupra căreia nu-și poate exercita controlul, s-ar dovedi excesivă. Permiteți-mi să surd gîndindu-mă la felul cum diplomații ar începe să invoce „echitatea” unei „noi ordini culturale” cerînd contribuții proporțional cu produsul național brut...

În concluzie, cred că orice încercare de a asocia Europa de est la proiecte culturale comune nu ar antrena decît participarea guvernelor din țările respective și, eventual, a intelectualilor reprezentanți, aliniați ai acestor guverne. O parte importantă, după părerea mea, cea mai interesantă a inteligenței din est ar fi îndepărtată din pornire de la colaborarea culturală europeană. Spațiul ei cultural va fi deci sărăcit – și efectele acestei sărăcirii se vor resimți chiar în creativitatea specifică și autentică a acestui spațiu. De aceea, ceea ce eu propun este ca spațiul interguvernamental să fie completat, păstrîndu-se ceea ce s-a obținut în cadrul lui; o completare prin autonomizarea și dinamizarea inteligenței din est, prin asocierea ei deci.

Cum am mai spus, două premise sînt necesare pentru îndeplinirea acestei sarcini: realizarea unor statute ale intelectualilor ca atare și crearea unor mijloace de comunicare între ei și prin care ei să se exprime.

În est, ambele premise sînt sub controlul total al statului, intelectualii sînt folosiți de stat, iar mijloacele de comunicare – editurile, presa, radioul, televiziunea etc. – sînt

proprietate de stat ; regulile dialogului între intelectuali sînt fixate de stat, singurul centru al puterii ; schimburile cu alte culturi sînt controlate de stat. Să nu uităm : un stat dictînd o politică și o ideologie care nu sînt acceptate pretutindeni pe continent și care constituie deci factori de diviziune.

Prioritățile unei acțiuni a intelectualilor, în această perspectivă, trebuie să se concentreze asupra efortului de autonomizare : crearea și menținerea unor statute de autonomie a intelectualilor din est, a unor mijloace de comunicare interne autonome, căutarea unor căi de comunicare externă.

Astfel de acțiuni și de inițiative trebuiesc stimulate ! Și, totodată, descurajarea tendinței atît de periculoasă de a reduce intelectualitatea din est fie numai la partea ei vizibilă, folosită de stat și aliniată lui, pe de o parte, fie numai la dizidenți, pe de alta. Între aceste două extreme există un mare contingent de creatori și de purtători ai ideilor, capabili de rezonanță cu alte sub-spații culturale, contingent care ar trebui activat, încălzit prin eforturile noastre.

Cum să atingem acest scop ? Sincer să fiu, nu știu. Am vrut numai să declanșez o dezbatere asupra unei teme prea adesea și prea mult deformată. Căci putem critica sau denunța, deplînge și pretinde, așteptînd ca responsabilii să acționeze. Ceea ce vă propun aici este să vedem împreună ceea ce am putea face pentru a stimula autonomia intelectuală. Și cred că sînt destule mijloace, la vest ca și la est – dacă socotim printre ele și entuziasmul celor care, ca mine, sînt gata să se consacre unui astfel de proiect.

Voi încheia cu o amintire, amuzantă și amară totodată. În urmă cu 4 ani, am trimis universității europene din Florența o cerere de înscriere la un concurs pentru ocuparea unei poziții didactice temporar libere în chiar domeniul meu de activitate ; am citit anunțul pentru acest post într-un mare cotidian francez, anunț în care se preciza : „candidații nu trebuie să fie, în mod obligatoriu cetățeni ai țărilor Pieței Comune”. N-am primit răspuns la cererea mea și nici măcar confirmarea de primire a hîrtilor mele. Un prieten a telefonat de la Paris pentru a se interesa : i s-a răspuns că „Bucureștiul nu face parte din spațiul european pe care universitatea din Florența îl slujește” – și că, prin urmare, candidatura mea nu a putut fi luată în considerare.

Desigur, prefer să fiu refuzat sub acest pretext decît sub altul... Dar permiteți-mi să visez că va veni o zi în care eu, ca român, îmi voi găsi locul într-o Europă solidară și în spațiul ei cultural unitar.

Mihai C. Botez, București, august 1985

[Virgil Ierunca despre Mihai Botez, 20 noiembrie 1985]

RADIO FREE EUROPE

ROMANIAN BROADCASTING DEPARTMENT

PROGRAM TITLE : IERUNCAS HALF HOUR NR. 150

AIR DATE : November 20' 1985

LENGTH : 35'

SUBTITLE : Convorbire cu M. Botez asupra activității sale științifice

[adnotare olografă]